

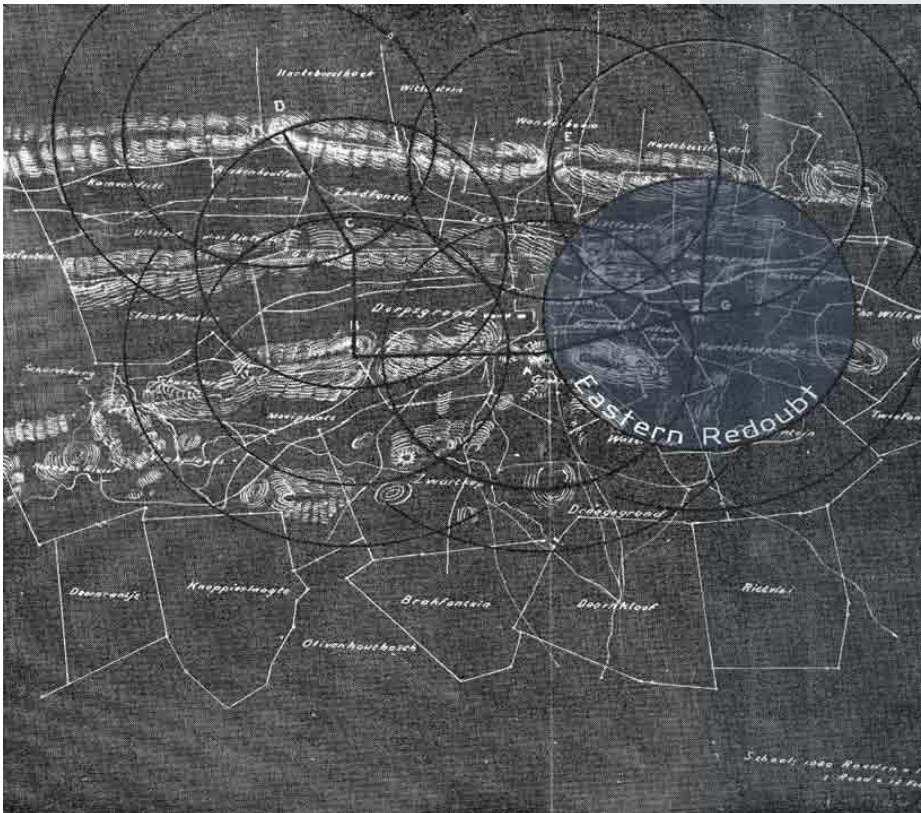
Hoofstuk 3

Konteks

Inleiding

Rusie tussen die Boererepublieke en Britse owerhede was 'n algemene verskynsel in die geskiedenis van Suid-Afrika. Volgens J.T. de Bruyn (aangehaal deur van Vollenhoven, 1995: 9), het die Voortrekkers uit die Kaap Kolonie na die Noorde getrek om te vlug van Britse beheer en 'n eie onafhanklike republiek te stig (Die Groot Trek). Die meeste Voortrekkers het hulself gevestig in die hedendaagse KwaZulu-Natal en die Vrystaat. Nadat die Britse owerhede hierdie areas geannekseer het, het baie van dié Voortrekkers geïmmigreer na die hedendaagse provinsies van Gauteng, Limpopo, Mpumalanga en Noord-Wes. Hier het die Voortrekkers die Zuid-Afrikaansche Republiek (ZAR) gestig, met die tekening van die Sand Rivier Konvensie in 1852 (van Vollenhoven, 1995: 9).

Fig.23: Die oudste fortifikasieplan van Pretoria geteken in Januarie 1896. (Ploeger, 1968: 18)

Pretoria is gestig in 1855 deur M.W. Pretorius (van Vollenhoven, 1995: 27) en het, as gevolg van sy sentrale posisie, die hoofstad van die ZAR geword. Anton van Vollenhoven (1995: 9) is van mening dat dit as gevolg van hierdie sentrale posisie is dat Pretoria die spilpunt geword het in die rusie tussen die Boere en die Britte. Die strategiese waarde van Pretoria het beteken dat die res van die Republiek maklik vanuit hierdie dorp beheer kon word.

Die fortifikasie van Pretoria kan gesien word as die laaste fase van konflik tussen die Boere en Britse owerhede. Die nedersetting het gefunksioneer as die hoofstad van beide die ZAR en die Britse Transvaal Kolonie, en is op drie geleenthede gefortifiseer:

- gedurende die Eerste Anglo Boere-oorlog (1880 – 1881),
- net voor die uitbreek van die Tweede Anglo Boere-oorlog (1896 – 1898) en
- gedurende die Tweede Anglo Boere-oorlog (1899 – 1902) (van Vollenhoven, 1995: 9).

Definisie van terme

Van Vollenhoven (1995: 18-19) verskaf die volgende definisies van terme wat in hierdie hoofstuk gebruik word:

- 'n VERSTERKING is 'n bestaande gebou of struktuur wat militêr versterk is.
- 'n LOOPGRAAF of 'n skans is nie 'n gebou nie, maar bestaan gewoonlik uit grond.
- REDOUBT verwys gewoonlik na 'n kleiner, eenvoudige versterking van 'n fort.
- 'n BLOKHUIS is 'n klein fort verdedig kan word met hand- en skouerwapens.
- 'n FORT is 'n gebou wat opgerig is as 'n versterking wat na alle kante, onafhanklik kan verdedig en wat homself onafhanklik kan verdedig.
- FORTIFIKASIE is enige gebou of struktuur wat versterk is vir militêre doeleindes. In hierdie

verhandeling verwys verwys die term na 'n stelsel van gefortifiseerde strukture.

In die tweetalige woordeboek: Groot Woordeboek (Cronjé, Kritzinger & Schoonees, 1977: 869 – 1051) word die volgende definisies verskaf:

- 'n VERSTERKING is 'n bolwerk of vesting en verwys na 'n fort;
- 'n LOOPGRAAF is 'n verskansing of 'n inbreuk en dien as 'n beskermende muur;
- 'n BLOKHUIS is 'n fort of fortifikasie;
- 'n FORT is 'n vesting, skans of 'n versterking.

Vir die doeleindes van hierdie studie word die volgende definisies gebruik:

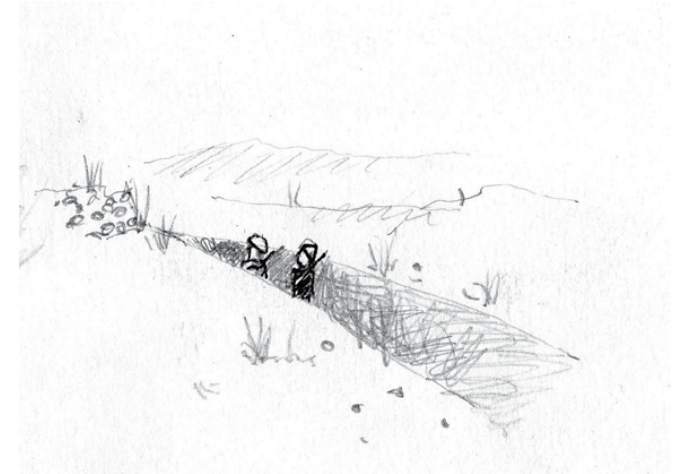
- 'n VERSTERKING verwys na 'n gefortifiseerde gemeenskap met permanente militêre teenwoordigheid wat vir 'n sekere tydperk onafhanklik kan funksioneer terwyl dit onder aanval is. Bestaande geboue en strukture is dikwels gefortifiseer om die gemeenskap beskerm.

Fig.24: 'n Versterking
(illustrasie: outeur).

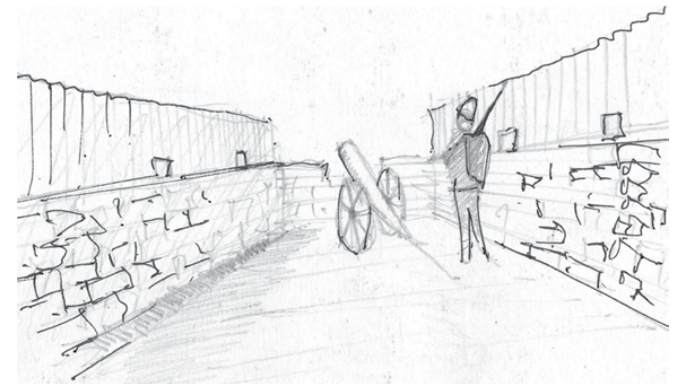
- 'n Loopgraaf is 'n muur of uitgraving waaragter soldate kan weggroep wat dus beskerming bied. 'n Loopgraaf dien as drumpel om 'n aanval te verweer.

Fig.25: 'n Loopgraaf
(illustrasie: outeur).

- REDOUBT verwys na 'n kleiner versterking van 'n fort en vorm dus deel van 'n groter fortifikasieplan.

Fig.26: 'n Redoubt.
(illustrasie: outeur)

- 'n BLOKHUIS is 'n klein, onafhanklike fort of waghuis.

Fig.27: 'n Blokhuis.
(illustrasie: outeur)

- 'n FORT is 'n permanente verdedigingstruktuur wat homself onafhanklik vanuit 'n afstand kan verdedig. 'n Fort gebruik dikwels van die bogenoemde tegnieke in kombinasie om te bewaak.

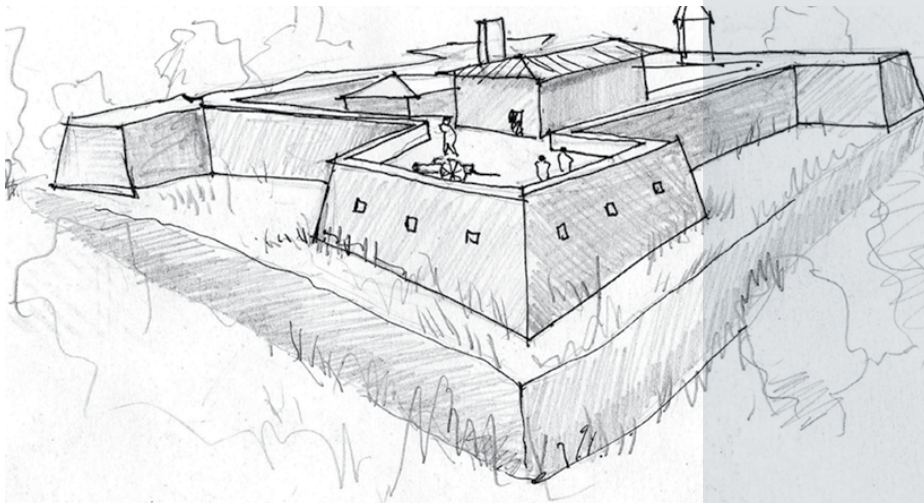
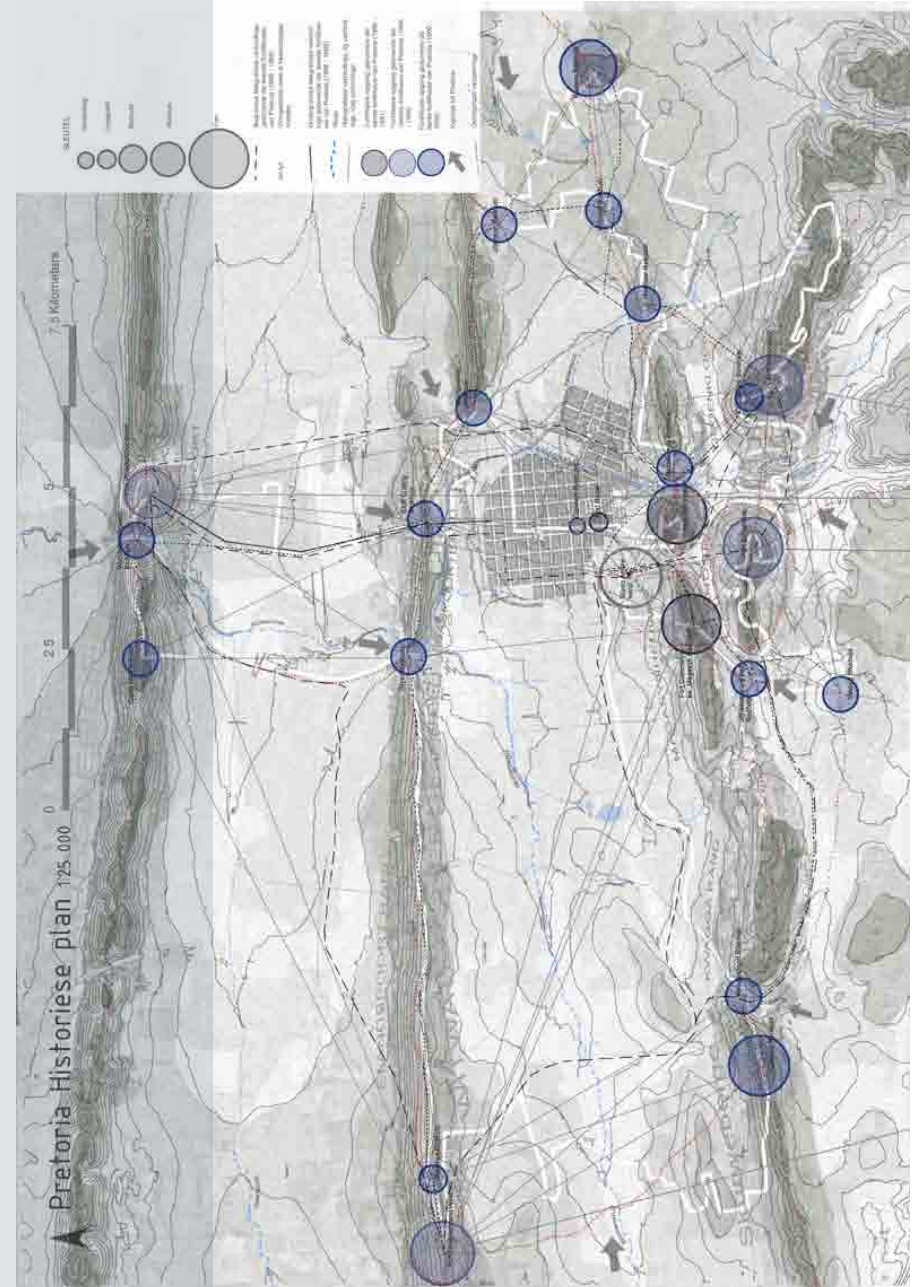

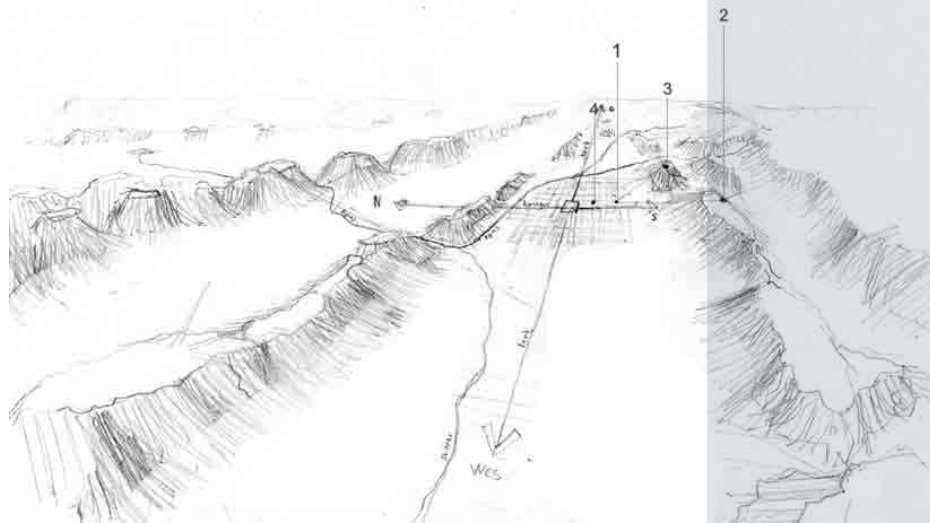
Fig.28: 'n Fort
(illustrasie: outeur).

Fig.29: Die historiese
fortekaart van Pretoria
(illustrasie: outeur).

- FORTIFIKASIE is 'n stelsel van verdedigingspunte wat saamwerk om 'n dorp/stad te verdedig.

Vervolgens word die fases van die fortifikasie van Pretoria beskryf. Die historiese gebeure voor die fortifikasie word gebruik om die konstruksieproses te illustreer.

Die eerste fortifikasie van Pretoria (1880 - 1881)

Aqtergrond

Brittanje wou die swakker state van Suidelike Afrika saambind in 'n Britse federasie. Hierdie stap sou voorkom dat die twee Boere-republieke, die ZAR en die Oranje Vrystaat (OVS), te onafhanklik word. Verder wou Brittanje 'n roete na die noorde open, met die doel om met die binneland van Afrika handel te dryf. Die Boere Republieke was egter gekant teen die idee van 'n federasie. Brittanje se plan was om die swakker Transvaalkolonie (ZAR) te beset. Dit sou die oproerige Zoeloes sowel as die OVS omring deur Britse besetting, spesifiek: die Britse Natal Kolonie aan die ooste; die Britse Transvaal Republiek aan die noorde, en die Britse Kaap Kolonie aan die suidekant. Die OVS sou dus geen keuse hê as om by die federasie aan te sluit nie (Pretorius, 1998: 7-8).

Tyd het egter uitgeloop vir Brittanje se plan, veral gesien in die lig van President Burger (president van die ZAR)

Fig.30: Gedurende die eerste fortifikasie van Pretoria is die volgende fortifikasies gebou:

- 1 - Fort Royal
- 2 - Fort Commeline
- 3 - Fort Tullichewan
- 4 - Convent Redoubt

(illustrasie: outeur)

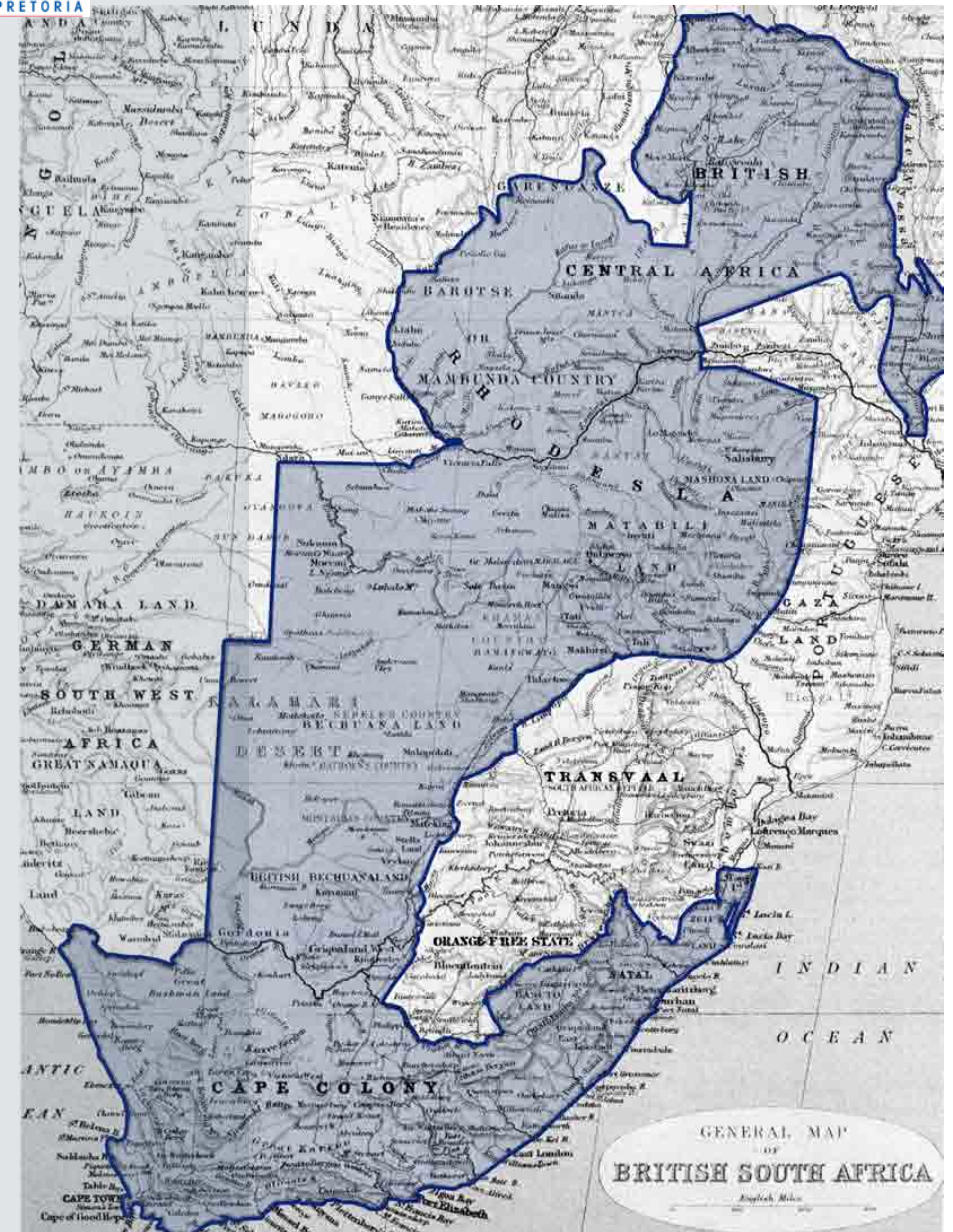

Fig.31: 'n Kaart wat die Britse kolonies aandui wat die Boererepublieke feitlik omring (Pretorius, 1998: 6).

se spoorwegplan om die ZAR meer ekonomies en polities onafhanklik van Brittanje te maak. Die ZAR was egter, volgens van Vollenhoven (1995: 28), bankrot; het gesukkel om hulself te regeer; en het 'n swak verhouding met die Afrikavolke in die omgewing gehad. Verder was daar ook heelwat Britse burgers (soos die goud prospekteerders) in die Republiek (ZAR) teenwoordig (Pretorius, 1998: 8).

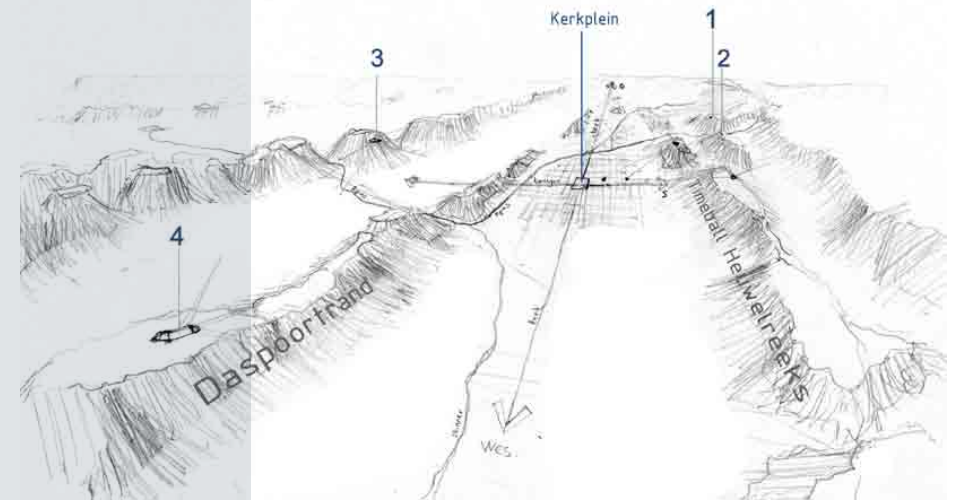
Die gevolg was die anneksasie van die ZAR op 12 April 1877, om 11:00, sonder dat 'n enkele skoot afgevuur is (Lee, 1985: 22). Die Boererepubliek sou vorentoe bekend staan as die Britse Transvaal Kolonie. Die Boere het teen die besetting geprotesteer (gelei deur Paul Kruger) en 'n poging aangewend om buitelandse hulp te verkry. Die Boere het egter te min manskappe en ammunisie gehad om hulle teen die groot Britse mag te verset. Die Transvalers was ook skepties of hul op enige hulp van die buiteland kon staatmaak. Die Boere se vreedsame protes pogings was egter nie geslaagd nie, en militêre aksie het, as laaste weerstandspoging, begin (Lee, 1985: 26).

Die Britse forte tydens die Eerste Anglo Boere Oorlog (1880 – 1881)

Verskeie gewelddadige skermutselings tussen die Boere en die Britte het plaasgevind. Die eerste oorlogskote is geskiet, toe Boeretroepe (onder leiding van Kommandant P.A. Cronjé) die Britse fort in Potchefstroom aangeval het. Dorpe wat deur die Boeretroepe aangeval is, was Pretoria, Standerton, Wakkerstroom, Lydenburg, Rustenburg en Marabastad (naby hedendaagse Polokwane) (van Vollenhoven, 1995: 29–30).

Die omliggende berge kon genoegsame beskerming bied vir die klein dorpje van Pretoria in 1880. Daspoortrand aan die weste en die *Timeball* Heuwelreeks aan die suide het Pretoria beskerm. Die Britse owerhede het nie verwag dat die Boere enige weerstand sou bied nie en is heeltemal onkant gevang met die nuus van die nederlaag naby Bronkhorstspruit op 20 Desember 1880 (van Vollenhoven, 1995: 31). Voorbereidingsmaatreëls is getref om die inwoners te beskerm en te beheer. Alle inwoners is verskuif na die militêre kamp langs die Heidelbergpad, aan die westekant

Fig.32: Gedurende die tweede fortifikasie van Pretoria is die volgende fortifikasies opgerig:
 1-Fort Klapperkop
 2-Fort Schanskop
 3-Fort Wonderboompoort
 4-Fort Daspoortrand

Die Tweede fortifikasie van Pretoria (1896-1898)

Fortifikasieplan

Die aanval op Pretoria deur die Boere, het na 98 dae geëindig nadat die Vredesverdrag geteken is en die Boere weer Pretoria kon beset (Pretorius, 1998: 8).

Ploeger (1968: 12) staaf dat die *Jameson Raid* van 1895/96, tesame met die oproerige uitlanders in Johannesburg, gesien

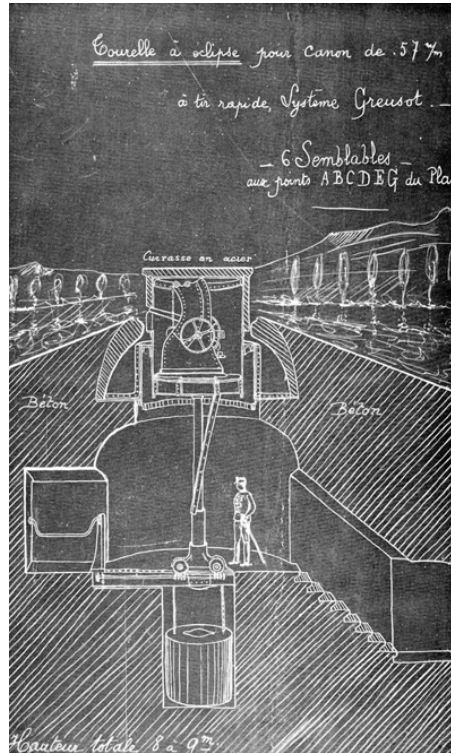

Fig.33: 'n Tekening van een van Grunberg se geskuttorings met 'n totale hoogte van 8 tot 9 meter. Elkeen is voorsien van 'n Creusotsnelvuurkanon. (Ploeger, 1968: 19)

kan word as die hoofrede agter die ZAR se fortifikasie van Pretoria. Op Nuwejaarsdag 1896, het Kommandant D.E. Schutte, Kommandant-Generaal Piet Joubert versoek om die paaie tussen Johannesburg en Pretoria te patrolleer. Alle Kommandante van die Republiek is opdrag gegee om hul manskappe gereed te maak om Johannesburg te omsingel. Die situasie het opgevlam toe 'n geheime kaart van Pretoria in die kis van 'n Britse spioen, Kaptein Robert White, ontdek is (van Vollenhoven, 1995: 50).

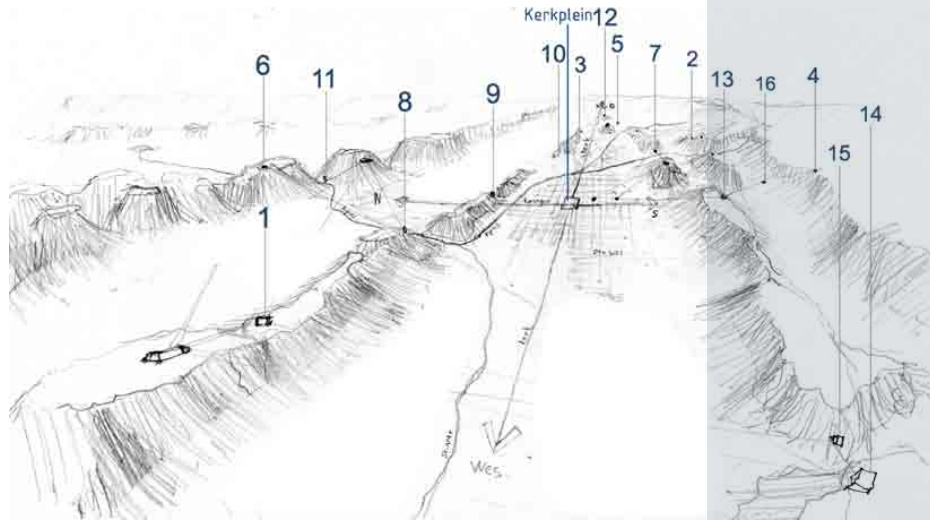
Dit was dus duidelik dat die hoofstad van Pretoria gefortifiseer moes word. J.M.A. Wolmarans, gesteun deur Kaptein P.E. Erasmus, was verantwoordelik vir die fortifikasieplan (van Vollenhoven, 1995: 50). Die plan is opgestel deur gewese Franse artillerie offisier, Leon Grunberg (Ploeger, 1968: 14). Grunberg het gepantserde, draaiende en gekoepelde torings gewapen met artillerie, op strategiese plekke (Schanskop, Kwaggaspoort,

Daspoortrand, Magaliesberg-wes, Wonderboompoort, Derdepoort en Strubenkop), voorgestel. Hierdie strukture sou met elektriese soekligte die Johannesburg-pad snags bewaak. Leon Grunberg se planne was egter onaanvaarbaar omdat die torings nie genoegsame beskerming en behuising aan 'n groot getal soldate kon bied nie. Die planne van die twee Duitse ingenieurs, Otto Albert von Dewits en Heinrich C. Werner, is aanvaar omdat dit Pretoria nie net beter sou fortifiseer nie, maar ook kon dien as 'n basis vanwaar operasies teen die vyand uitgevoer sou kon word (van Vollenhoven, 1995: 51).

Die ligging van die forte is beïnvloed deur die Britse fortifikasieskema van 1880-1881. Daarvolgens sou Elandspoortrand, Schanskop en Klapperkop uitkykpunte wees om die suidelike toegang van Pretoria te beheer (Ploeger, 1968: 21). 'n Fort by Wonderboompoort sou die noordelike ingang bewaak. Die Britse Spioen, Kaptein Robert White, het die belangrike ingangspoorte by Wonderboom, Schanskop, Klapperkop, Daspoortrand en Magasynheuwel uitgelig. Schanskop sou die spoorlyne na Johannesburg en Lourenço Marques (Maputo) kon beheer. Gesamentlik sou Fort Wonderboompoort en Fort Daspoortrand die westelike toegang tot die stad beheer. Fort Derdepoort sou die paaie na die Soutpansberge en Middelburg (Mpumalanga), asook die spoorlyn na Lourenço Marques beheer (Ploeger, 1968: 25). Slegs vier van dié forte is uiteindelik voltooi, maar addisionele blokhuse is op Kwaggasrand en Strubenkop opgerig.

Die val van Pretoria

Die Boere het besef dat hulle die Britte moet verhoed om die ZAR te betree, eerder as om die Britse manskappe op eie grond te probeer verdedig (van Vollenhoven, 1995: 68). Die tekort aan wapens aan die grens, het dit nodig gemaak om alle wapens en manskappe vanaf die forte te verskuif na die voerpunt van die oorlog. Die forte is slegs deur een persoon beman en het hoofsaaklik as uitkykpunt gedien. Hierdie reëling het handig te pas gekom toe Lord F.S. Roberts, vanuit Johannesburg, Pretoria binnegeval en verower het op 5 Junie 1900 (Ploeger, 1968: 77).

Die derde fortifikasie van Pretoria (1900-1902)

Die Britse blokhuis stelsel

Nadat die Britte Pretoria beset het, het hul besef dat die spoorlynverbinding weerloos was. Daar is besluit om dié roetes met 'n stelsel van blokhuisse te bewaak (Lee, 1985: 157). Die konstruksie van strategiese blokhuisse het in Julie 1900 begin en het gewoonlik drie maande geduur om te voltooi. Hierdie blokhuisse was twee verdiepings hoog en kon 'n garnisoen van dertig man akkommodeer (van Vollenhoven, 1995: 88). Spoorweg blokhuisse is begin bou in Januarie 1901 en was baie kleiner sodat dit gouer voltooi kon word. Teen Januarie 1902 was die blokhuisstelsel voltooi. Teen die einde van die oorlog is daar, in totaal, 8459 blokhuisse oor 'n area van 6000 kilometer gebou (Peters, 2003: 52).

Die blokhuisse, in en rondom Pretoria, was ongeveer 1,2 – 2,4 km van mekaar gespaseer. Doringdraad is tussen die blokhuisse gespan om hul te beskerm. Die blokhuisse is ook met mekaar verbind deur telefoniese kables en elkeen het sy eie watertoevoer, kosvoorraad, en ammunisie gehad.

Volgens Peters (2003: 44-52) was daar vier tipes blokhuisse. Die eerste was oktagonaal in planvorm (soos die Vesting

Fig.34: Gedurende die derde fortifikasie van Pretoria is die volgende fortifikasies gebou:

- 1 - Westfort Blokhuis
- 2 - Klapperkop Blokhuis
- 3 - Johnson Redoubt
- 4 - Vesting Blokhuis
- 5 - Hillcrest Blokhuis
- 6 - Cable Hill Redoubt
- 7 - Muckleneuk Blokhuis
- 8 - River Redoubt
- 9 - Eloff Cutting Blokhuis
- 10 - Meintjieskop Blokhuis
- 11 - Wonderboompoort Blokhuis
- 12 - Eastern Redoubt
- 13 - Magasyn Redoubt
- 14 - Quagga Redoubt
- 15 - Kwaggapoort Blokhuis
- 16 - Johannesburg pad Redoubt

Blokhuis) met skietgate in die mure en met 'n golfmetaalplaat dak bo-oor. Majoor S.R. Rice was verantwoordelik vir die ontwerp van die tweede tipe blokhuis, wat goedkoper was om op te rig. Dit het bestaan uit 'n klipgepakte basis met 'n ronde klipgevulde golfmetaal spoumuur bo-op wat bedek is deur 'n reghoekige golfmetaal dak. Die derde tipe is ook deur Majoor Rice ontwerp en was 'n ronde gegalvaniseerde staal blokhuis wat goedkoper, groter en makliker was om op te rig. Klip blokhuisse is ook opgerig (soos die Johnston Redoubt), maar die materiaalkeuse het dit duur en tydsaam gemaak.

Uiteindelik is daar 'n totaal van 61 blokhuisse in en rondom Pretoria opgerig, waarvan 36 van klip, en 25 van golfmetaal gebou was (van Vollenhoven, 1995: 83). Die fortifikasies het egter na die oorloë in onbruik verval en baie is vernietig deur hedendaagse ontwikkeling.

Stedelike plan

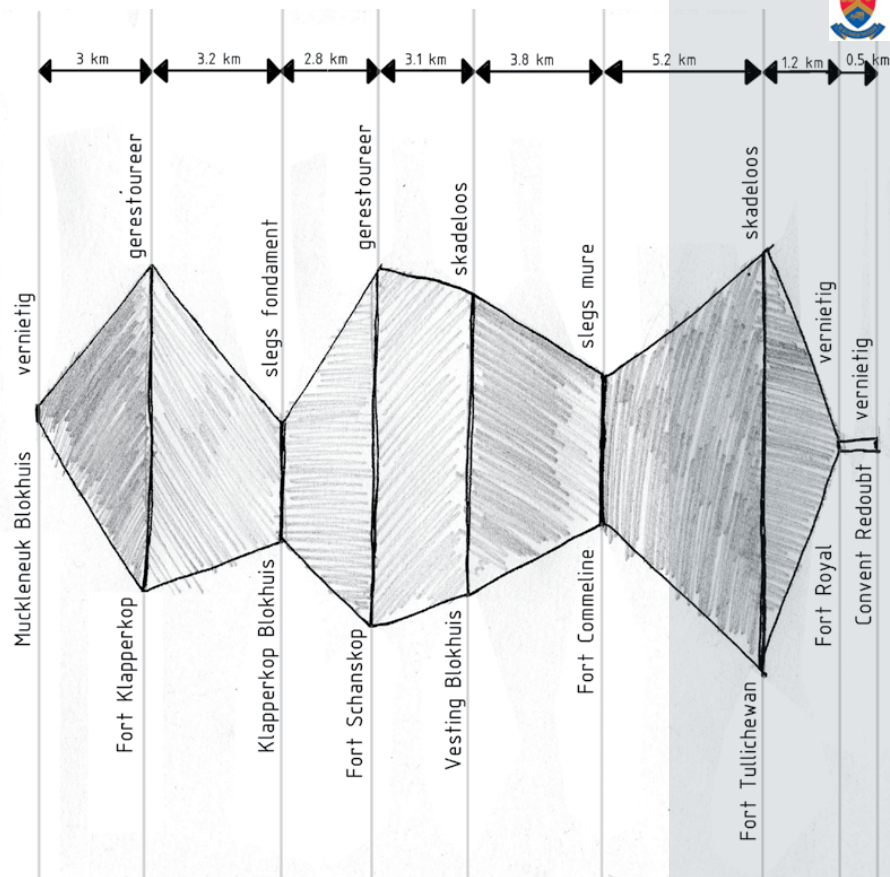
Hierdie studie stel 'n stedelike fortroete, soortgelyk aan 'n voetslaanroete of 'n kunsroete, voor. Hierdie roete kan 'n bydrae maak om die publiek se persepsie van Pretoria as 'n gefortifiseerde stad te vestig. Bykomend sal dit ook die identiteit van Pretoria as die hoofstad van Suid Afrika beklemtoon. Die publiek se persepsie van Pretoria word verwing tot die beeld van 'n gefortifiseerde stad deur die voorstelling van 'n stedelike voetslaanroete tussen die fortifikasies. Die roete word so beplan om die beskermende doel van die rantjies en berge rondom Pretoria te artikuleer. Die verskillende forte en hul hoogliggende plasing (elkeen met 'n bepaalde uitsig), word bevestig as bakens of belangrike bestemmings in die stad Pretoria.

Die forte en die natuurlike landskap (randjies) word as die konstante gedefinieer (soos in Hoofstuk 2 bepreek).

Die forte word as volg geklassifiseer:

- Datum van oprigting
- Benaming van tipe fortifikasie, asook
- Graad van verval.

Die toestand van die fort word direk verbind met die graad van permanensie (die konstante). Dus bepaal die oorblyfsels van die fort, sowel as die afstand tussen die

forte, die vlak van verwringing wat die reisigers tussen die forte sou ervaar.

Die fort murasies is meestal geleë binne hedendaagse ontwikkelings. Die reisigers word dus blootgestel aan die stedelike konteks. Die stedelike ervaring word weereens verwring tussen die verskillende bestemmings. Die reisiger kan 'n keuse uitoeven tussen verskillende vervoeropsies, veral waar die fortroete by die plaaslike vervoerstelsels van die omgewing kan inskakel. Die gebruiker kan byvoorbeeld kies of hy/sy met die bus, trein, te voet, op 'n fiets of selfs te perd sekere dele van die roete wil ervaar.

Verder kan die roete ook bestaande toeriste aantrekkingshede, soos die Voortrekker Monument, Freedom

Fig.35: Die ontwikkeling van die partidiagram in die eerste konsepdiagram. Die toestand sowel as die afstande tussen die fortifikasies verwring die oorspronklike beeld. (illustrasie: outeur)

Fig.36: Die gebruiker word vertikaal tot by die murasie gelei. Hy/sy word horisontaal, slegs visueel verbind. 'n Beskadigde fortifikasie sal horisontaal toegang hê tot die murasie, maar vertikaal geen visuele toegang hê tot die hemelruim nie. (illustrasie: outeur)

Park, Groenkloof Natuurreservaat, Wonderboompoort Natuurreservaat, Voortrekker Monument Natuurreservaat en die Uniegebou op Meintjieskop met mekaar verbind. Die roete strek ook, gedeeltelik, langs die riviere (byvoorbeeld die Apiesrivier) en deur die natuurlike landskap van Pretoria.

Die ervaring van die veranderende konteks tussen die fortifikasies artikuleer dus die fortifikasies se oorspronklike doel. Die verbindtenis van individuele fortifikasies as 'n stelsel word op 'n hedendaagse manier herleef. Die primêre stelsel word verdeel in sekondêre, korter roetes:

- Die noordelike roete - 18,3 km
- Die suidelike roete - 34,1 km
- Die westelike roete - 23,4 km
- Die oostelike roete - 25,3 km
- Die hoofroete - 84,2 km

Die roete word weer verder onderverdeel in die graad van permanentheid van die konstantes (toestand van die forte). Hierdie klassifikasie bepaal hoe die omgewing rondom die konstante (fort) hanteer word deur die ontwerper en uiteindelik die moontlike ervaring van die gebruiker. Die landskap kan beheer word op 'n horisontale

of 'n vertikale manier, afhangend van die toestand van die fort (graad van permanensie). Indien die fortifikasie beskadig is, sal die murasie dus meer op 'n horisontale manier met die omliggende omgewing (woonbuurte, skole, winkelsentrums en die ander fortifikasies) verbind. As die fortifikasie nie beskadig is nie kan die vertikaliteit die gebruiker tot sy bestemming lei (sien fig. 38). Op die wyse kan dit die toestand van die fortifikasie van 'n afstand,

Fig.38: Die mate van beheer oor die landskap word bepaal deur die toestand van die murasie. (Illustrasie: outeur)

Fig.37: Die stedelike konteks van 'n terrein waar 'n fortifikasie eens gestaan het (illustrasie: outeur).

Fig.39: Die kontemporêre fortekaart van Pretoria (illustrasie: outeur).

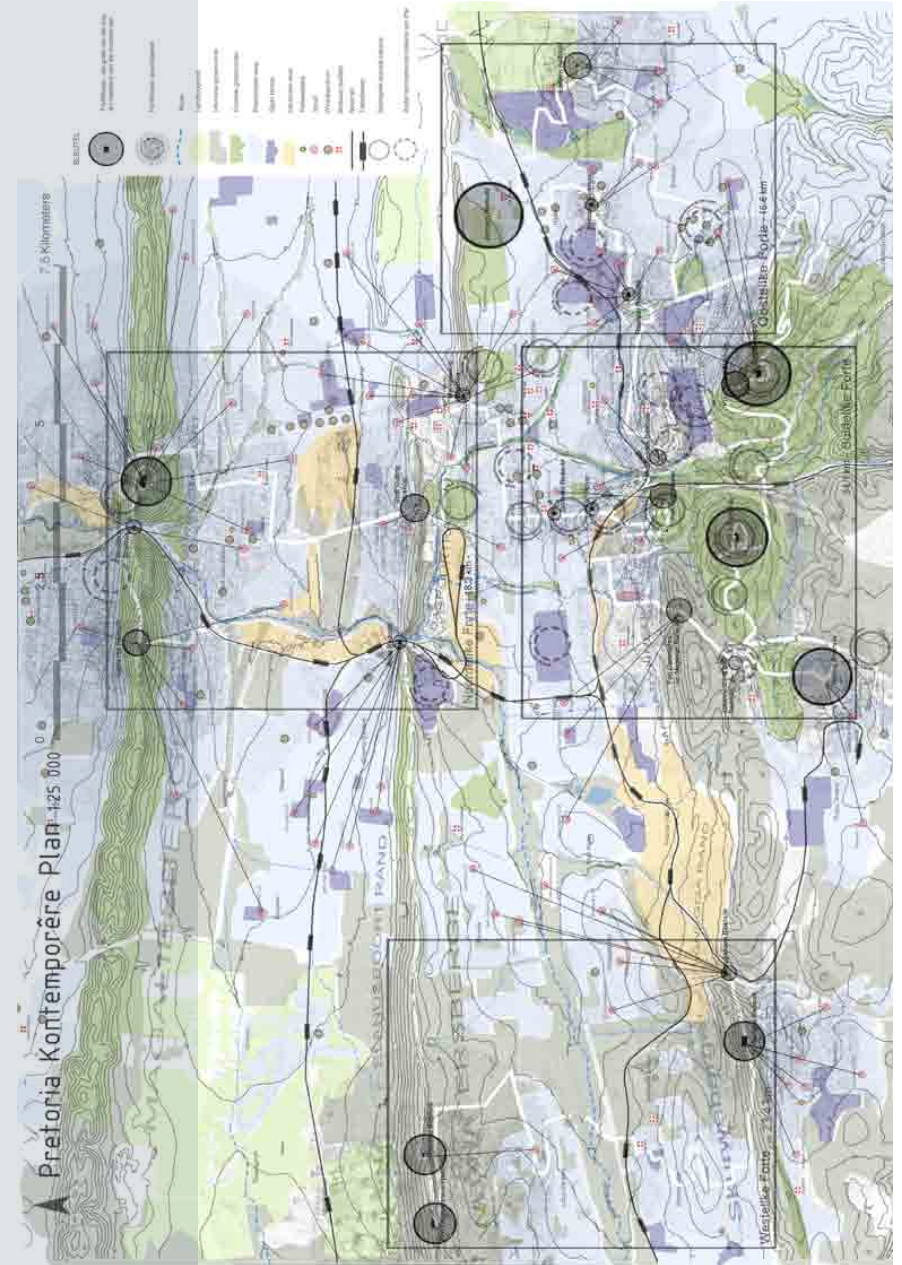
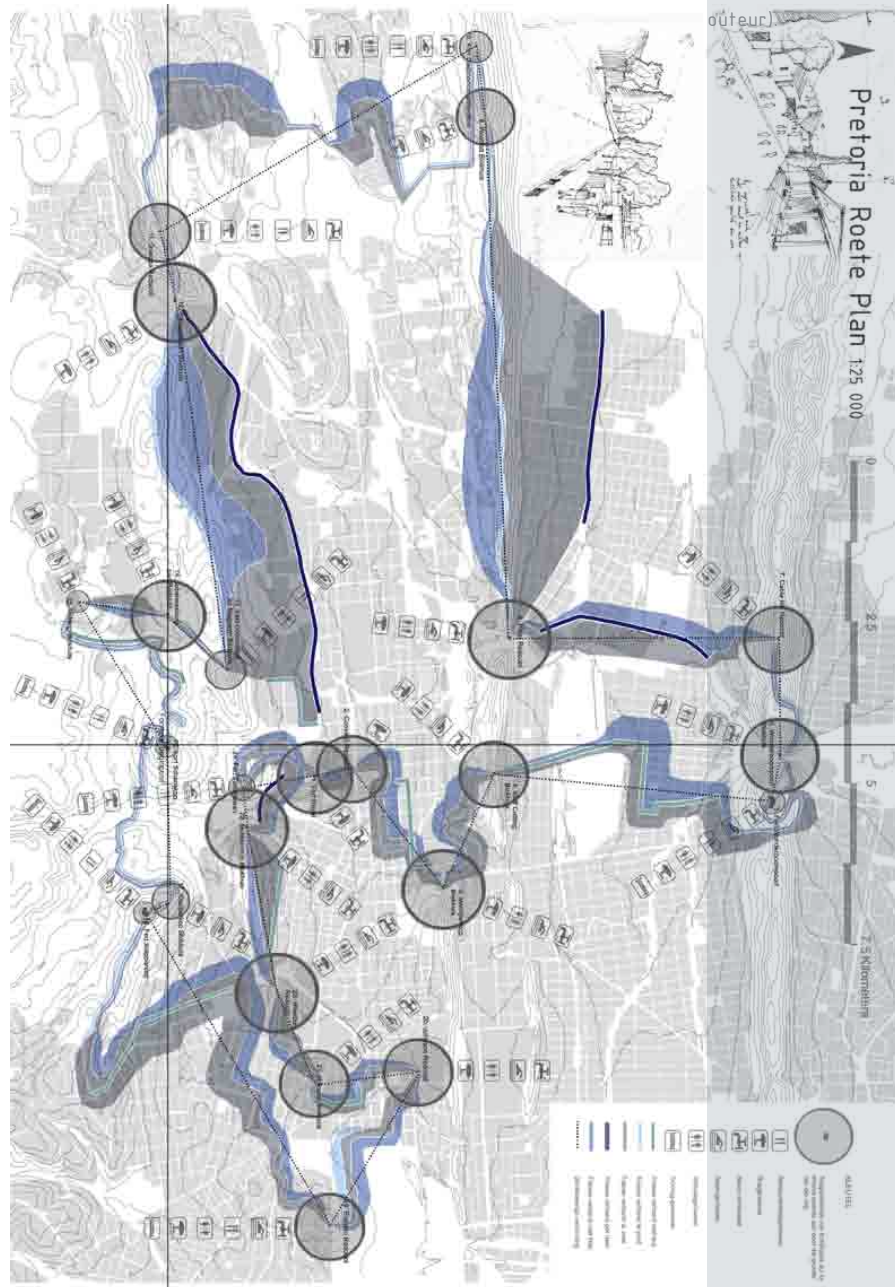

Fig.40: Die roeteplan van die Pretoria fortifikasies (illustrasie: outeur)

sowel as van naderby, aan die gebruiker én die toeskouer kommunikeer.

Die roete-aids

Sleutel

Die fasiliteite wat aan die fortifikasies verskaf word, word bepaal deur die eersgenoemde klassifikasie (byvoorbeeld 'n fort, blokhuis, versterking ens.).

Die volgende simbole word gebruik ter aanduiding van:

Restaurant	Swem-fasiliteite	Rus-fasiliteite	Skoon Drinkwater	Ablusie geriewe	Oornag-fasiliteit
					

Vernietig	Slegs Fondament	Slegs fondament en mure	Struktuur gerestoureer	Geen skade
				

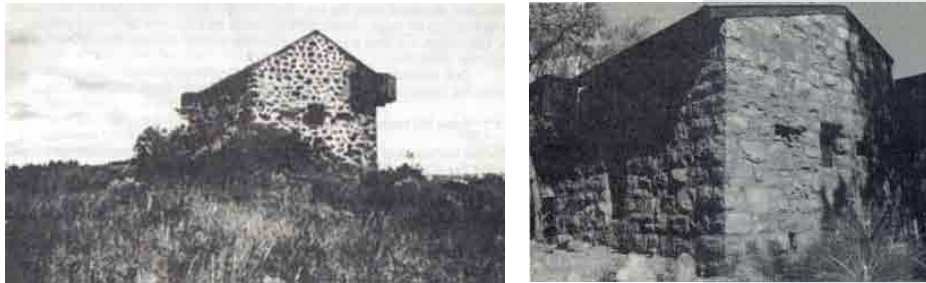
- die maontlike fasiliteite by die fortifikasie verskaf;

Eerste fortifikasie gedurende die Eerste Anglo Boereoorlog (1880-1881)	Tweede fortifikasie gedurende die Tweede Anglo Boereoorlog (1896-1898)	Derde fortifikasie gedurende die Tweede Anglo Boereoorlog (1900-1902)
1.	2.	3.

- die huidige toestand van die fortifikasie;
- die periode waartydens die fortifikasie opgerig is;

Fort	Blokhuis	Redoubt	Loopgraaf	Versterking
				

en laastens die klassifikasie waarbinne die fortifikasie

Klassifikasie						
Fasiliteite						
Toestand						
Dateer	1.	2.	3.			

Fig.41: Links, argivale foto van die Johnston Redoubt (van Vollenhoven, 1995: 91).

Fig.42: Regs bo, 'n foto van die Johnston Redoubt geneem in 1991 (van Vollenhoven, 1995: 92).

gegroepeer kan word.
Johnston Redoubt (0 km)

Johnston Redoubt is die tweede Britse fortifikasie op die Meintjieskopbergreeks. Dié blokhuis is geleë op die grond van die staatspresidentswoning. Dit is tans in 'n goeie toestand omdat toegang tot die eiendom gereguleer word.

Fig.43: Foto van Heroldstraat waar die Hillcrest Blokhuis was (foto: oueur).

Die Johnston Redoubt het saam met die *Eastern Redoubt* die

Klassifikasie						
Fasiliteite						
Toestand						
Dateer	1.	2.	3.			

oostelike ingang tot Pretoria bewaak.

Hillcrest Blokhuis (+ 1,6 = 1,6 km)

Daar was 'n blokhuis in Hillcrest gebou naby die huidige Heroldtstraat (tussen Lynnwoodweg en Duxburystraat). Heroldtstraat het eens bekend gestaan as *Old Fort* straat. Geen oorblyfsels van die blokhuis is te vinde nie as gevolg van residensiële ontwikkeling wat in hierdie area plaasvind

(van Vollenhoven, 1995: 102).

Klassifikasie						
Fasiliteite						
Toestand						
Dateer	1.	2.	3.			

Howitzer Redoubt (+ 1,8 km = 3,4 km)

Hierdie blokhuis was geleë op die heuwel agter die hedendaagse Boys High School (van Vollenhoven, 1995: 89). Dit het gedien as beskerming van die naasliggende spoorlyn.

Fig.44: Foto van Collegelaan waar die Howitzer Redoubt moontlik gestaan het (foto: outeur).

Fig.45: 'n Skets van die Muckleneuk Blokhuis (van Vollenhoven, 1995:95).

Vandag is daar geen oorblyfsels van die blokhuis oor nie.

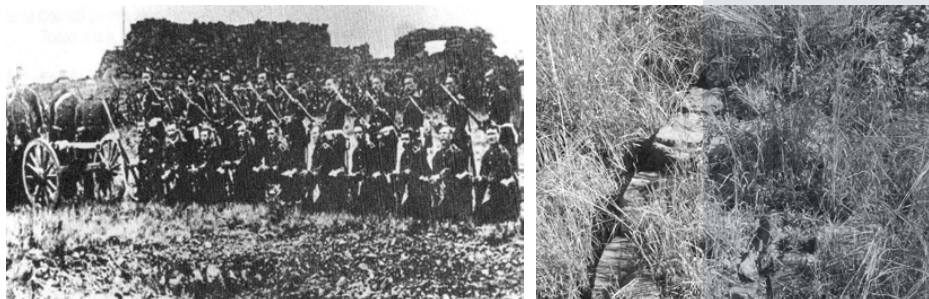
Fig.46: Die geboue van UNISA waar die Muckleneuk Blokhuis gestaan het. (foto: outeur, 2011)

Klassifikasie						
Fasiliteite						
Toestand						
Dateer	1.	2.	3.			

Muckleneuk Blokhuis (+ 3,5 km = 6,9 km)

Op Muckleneuk Heuwel, waar die Universiteit van Suid-

Klassifikasie						
Fasiliteite						
Toestand	.					
Dateer	1.	2.	3.			

Fig.4.7: Links bo, 'n foto van die 25 soldate van die Royal Scots Fusiliers wat Fort Tullichewan beman het. In die agtergrond kan die klipstruktuur van Fort Tullichewan gesien word (van Vollenhoven, 1995: 38).

Fig.4.8: Regs bo, die oorblywende fondament van Fort Tullichewan gefotografeer in 2011 (foto: outeur).

Afrika vandag is, was daar ook 'n blokhuis opgerig.

Fort Tullichewan (+ 2,8 km = 9,7 km)

Fort Tullichewan is ontwerp deur Luitenant C.E. Commeline en gebou in Desember 1880 (van Vollenhoven, 1995: 37). Die fort was soortgelyk aan Fort Commeline, versterk deur sandsakke en grond. Dit is vernoem na die Skotse kasteel van Lieutenant F. Gildea se skoonpa. Die omliggende omgewing is op dieselfde manier as Fort Commeline gefortifiseer. Die primêre doel van Fort Tullichewan was om gevaar van die suidooste te monitor en om te waak oor die Apiesrivier wat water aan die militêre kamp voorsien het (van Vollenhoven, 1995: 36).

Op 17 Januarie 1881 het die Britte vanuit Fort Tullichewan skote gevuur in die rigting van die hedendaagse woonbuurt Sunnyside, nadat die Boere vergeefs probeer het om beste

te steel (van Vollenhoven, 1995: 38). Vandag is slegs die

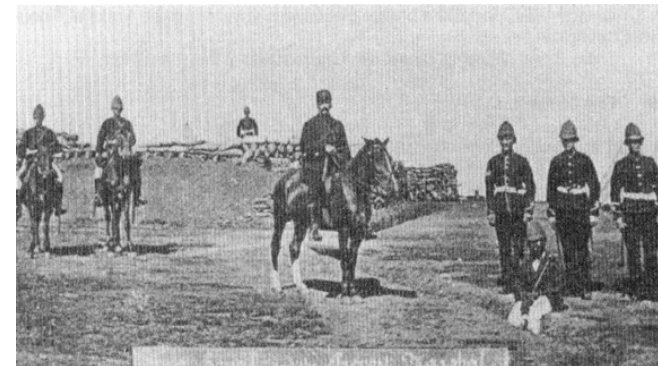

Fig.4.9: Regs, 'n foto van die sogenaamde 94th Regiment onder leiding van Kaptein F.B. Campbell. In die agtergrond is Fort Royal (van Vollenhoven, 1995: 35).

Klassifikasie						
Fasiliteite						
Toestand	.					
Dateer	1.	2.	3.			

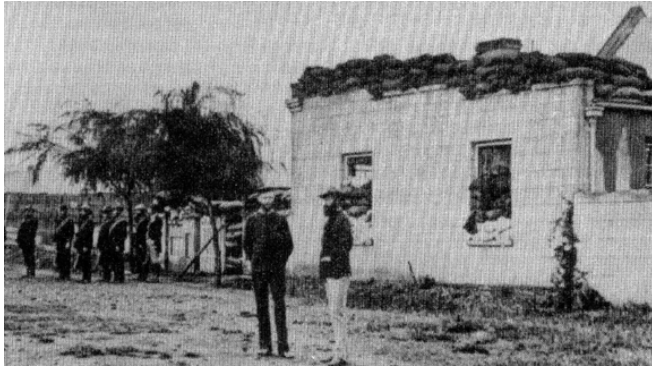
fondament sigbaar.

Fort Royal (+ 2 km = 11,7 km)

Die konstruksie van Fort Royal (of Fort Cambell) het plaasgevind onder die leiding van Luitenant C.E. Commeline. Die fort is binne 2 weke voltooi (4 - 18 Desember 1880) en dit was die grootste fort gedurende die aanval op Pretoria (van Vollenhoven, 1995: 34). Dit het bestaan uit grondwal-/mure met sandsakke bo-op en 'n diep loopgraaf rondom.

Fort Royal het wag gehou oor die suidelike ingang van Pretoria en twee paaie (die Lydenburg/Middelburg- en Heidelberg/Potchefstroom-pad)(van Vollenhoven, 1995: 34). Dit was geleë op die suidwestelike hoek van (wat vandag

bekend staan as) Paul Kruger- en Jacob Maréstraat. Tans

Klassifikasie						
Fasiliteite						
Toestand	•					
Dateer	1.	2.	3.			

is 'n bronsplaat die enigste herinnering van die fort.

Convent Redoubt (+ 0.5 km = 12,2 km)

Die gefortifiseerde Lorettahuis of -klooster, was geleë aan die oostelike kant van die huidige Visagiestraat (waar die Kultuurgeskiedenis Museum tans geleë is), As fortiikasie het dit die suidelike ingang tot Pretoria bewaak. Kosvoorraad is hier gestoor en skietgate is in die mure aangebring om 'n moontlike aanval af te weer. 'n Muur is opgerig om die klooster met die tronk te verbind (van

Fig.50: Regs, 'n foto van die *Convent Redoubt* gedurende die Eerste Anglo Boereoorlog (1880 - 1881)(van Vollenhoven, 1995: 34).

Fig.51: Die Uniegebou op Meintjieskop waar die Meintjieskop Blokhuis gestaan het. (Tswane Metropolitan Municipality, 2004: 22).

Vollenhoven, 1995: 34).

Klassifikasie						
Fasiliteite						
Toestand	•					
Dateer	1.	2.	3.			

Meintjieskop Blokhuis (+ 2,9 km = 15,1 km)

Die Meintjieskop Blokhuis het die poort langs Meintjieskop

Fig.52: Die fondament van *Eloff Cutting* Blokhuis, afgeneem in 1990 (van Vollenhoven, 1995: 95).

Klassifikasie						
Fasiliteite						
Toestand						
Dateer	1.	2.	3.			

bewaak.

[Eloff Cutting Blokhuis \(+ 2,3 km = 17,4 km\)](#)

Die fondament van die *Eloff Cutting* Blokhuis is steeds te

vinde op Daspoortrand, tussen Hoërskool Langenhoven en

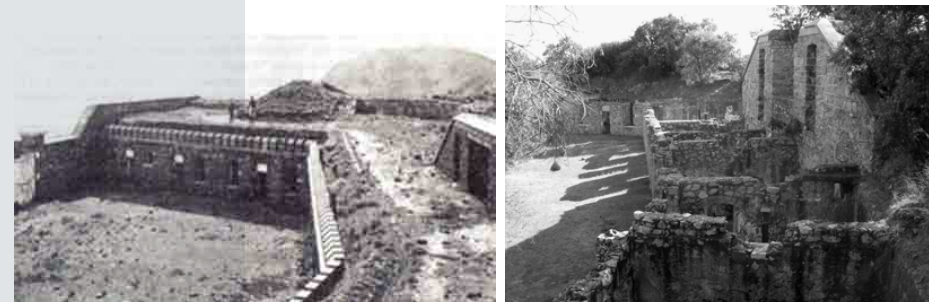

Fig.53: Links bo, 'n foto van Fort Wonderboompoort afgeneem tussen 1904 – 1954 (van Vollenhoven, 1995: 55).

Fig.54: Regs bo, Fort Wonderboompoort afgeneem in 2011. (foto: outeur)

Klassifikasie						
Fasiliteite						
Toestand						
Dateer	1.	2.	3.			

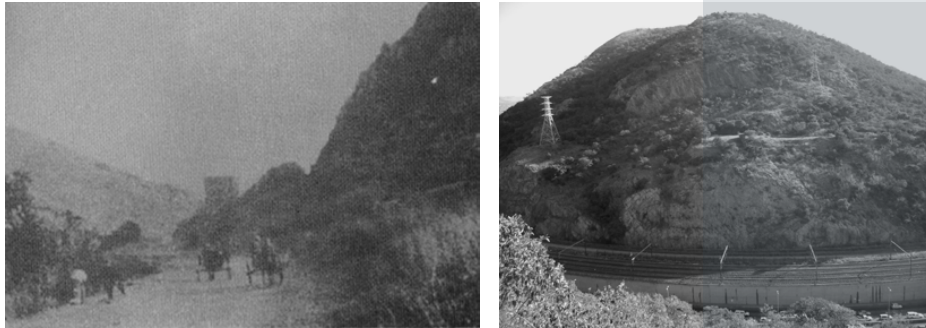
die Pretoria Dieretuin.

[Fort Wonderboompoort \(+ 4,8 m = 22,2 km\)](#)

Op 4 September 1897 is Fort Wonderboompoort oorhandig aan die Staatspresident van die ZAR. Die totale koste van die fort het op 49 000 Pond beloop (Ploeger, 1968: 31).

Fort Wonderboompoort is ontwerp deur die twee Duitse ingenieurs van die maatskappy, Krupp. Dit het dieselfde argitektoniese- en verdedigingsplan as Fort Schanskop gehad (Ploeger, 1968: 32). 'n Telegrafiese verbinding is tussen Fort Wonderboompoort en die militêre kamp bewerkstellig. Fort Wonderboompoort het verder ook sy eie pompstasie gehad wat water van die Apiesrivier na die

reservoir, onder die fort, gepomp het. Doringdraad is ook

Klassifikasie						
Fasiliteite						
Toestand	.					
Dateer	1.	2.	3.			

rondom die fort geplaas vir bykomende beskerming (van Vollenhoven, 1995: 51).

Wonderboompoort Blokhuis (+ 0,7 km = 22,9 km)

Die ligging van 'n blokhuis word, op historiese kaarte (van Vollenhoven, 1995: 90), tussen Wonderboompoort en *Cable*

Fig.55: Links bo, Wonderboompoort Blokhuis vanuit die noordelike rigting afgeneem (van Vollenhoven, 1995: 93).

Fig.56: Regs bo, Foto van Wonderboompoort waar die blokhuis was (foto: outeur).

Hill Redoubt aangedui. Dit is op die voet van die heuwel

Fig.57: Die ruïne van *Cable Hill Redoubt*, gefotografeer in 1990 (van Vollenhoven, 1995: 84).

Klassifikasie						
Fasiliteite						
Toestand	.					
Dateer	1.	2.	3.			

gebou om genoegsame beskerming aan die poort te bied. Met die opgradering van die spoorlyn en pad deur die poort, is die blokhuis egter vernietig.

Cable Hill Redoubt (+2,1 km = 25 km)

Cable Hill is die tweede heuwel na die weste van Wonderboompoort, bokant die hedendaagse woonbuurt van *Mountain View*. Dit is die hoogste punt in hierdie gedeelte van die Magaliesbergreeks en was dus ideaal geleë vir

'n seinpos. Volgens van Vollenhoven (1995: 83) was die

Klassifikasie						
Fasiliteite						
Toestand	.					
Dateer	1.	2.	3.			

redoubt gebou van klip. Slegs 'n murasie van die blokhuis se fondament bestaan nog.

River Redoubt (+ 5,2 km = 30,2 km)

River Redoubt was waar die Daspoort Cutting vandag

Fig.58: River Redoubt voordat dit vernietig is. Aan die regterkant van die foto kan die Apiesrivier gesien word. (van Vollenhoven, 1995: 93)

is (naby die PPC Cementfabriek). Dié blokhuis het gewaak

Fig.59: Links, oorblyfsels van Westfort Blokhuis, afgeneem in 1991 (van Vollenhoven, 1995: 91).

Fig.60: Regs, Westfort Blokhuis afgeneem in 2011 (foto: outeur, 2011).

Klassifikasie						
Fasiliteite						
Toestand	.					
Dateer	1.	2.	3.			

oor Daspoort, maar is vernietig toe die spoorlyn en pad verbreed is.

Westfort Blokhuis (+ 7,7 km = 37,9 km)

'n Ronde, klip blokhuis is aan die oostelike kant van Fort Daspoortrand (Westfort) gebou en verbind met 'n

klipvoetpad. Die twee fortifikasies is ongeveer een kilometer

Klassifikasie						
Fasiliteite						
Toestand	.					
Dateer	1.	2.	3.			

Fig.61: Links bo, Fort Daspoostrand in aanbouing vanaf Julie 1897 tot 12 November 1898 toe dit oorhandig is aan die Regering van die ZAR (Ploeger, 1968: 38).

van mekaar. In 1990 is 'n waterreservoir opgerig naby die klip blokhuis.

Fort Daspoostrand (+ 1,2 km = 39,1 km)

Fort Daspoostrand (of *Westfort*) is die enigste van die Boereforte wat in 'n Franse styl ontwerp is (Ploeger, 1968: 59). Dit is ontwerp deur die Franse militêre ingenieurs, Leon Grunberg en Sam Léon. Op 12 November 1898 is dit voltooi teen 'n koste van 46 500 Pond (Ploeger, 1968: 40). Die ingenieur verantwoordelik vir die konstruksie, was Edgar Cassen. Franse en Italianers was ook betrokke by die konstruksie, onder andere Carlo Prina, Petro Testan en Joseph Allias (van Vollenhoven, 1995: 58).

Fort Daspoostrand was heksagonaal in plan met bastionne. Die ammunisie kamers is ondergronds en verbind met die binnehof. Die ammunisie is opgehys na bo, deur twee skagte, een aan die oostelike en die ander, aan die westelike kant van die fort. 'n Telegraafkabel verbind die fort met die sentrale telegraafkantoor. Twee dinamomote het elektrisiteit

opgewek vir elektriese ligte en soekligte. Fort Daspoostrand

Fig.63: Die murasie van Quagga Redoubt. Die waterreservoir wat later opgerig is kan in die agtergrond gesien word (van Vollenhoven, 1995: 88).

Klassifikasie						
Fasiliteite						
Toestand	.					
Dateer	1.	2.	3.			

het ook sy eie pompstasie gehad om water te voorsien. (van Vollenhoven, 1995: 60)

Quagga Redoubt (+ 8,6 km = 47,7 km)

Die Boere het die waarde van Kwaggasrand besef en planne gemaak om 'n fort hier op te rig. Dit was egter die Britte wat 'n groot fortifikasie, genaamd Quagga Redoubt, hier opgerig het (van Vollenhoven, 1995: 89). Dit was aan

die weste van Kwaggapoort opgerig. Quagga Redoubt moes

Fig.64: 'n Foto van die poort waar die Kwaggapoort Blokhuis gestaan het (foto: outeur).

Klassifikasie						
Fasiliteite						
Toestand						
Dateer	1.	2.	3.			

die suid-westelike kant van Pretoria bewaak. 'n Water reservoir was later by die blokhuis gebou wat dele van die struktuur beskadig het.

Fig.65: Links bo, foto van die 25 soldate, die sogenaamde Royal Scots Fusiliers, wat Fort Commeline beman het. In die agtergrond is Fort Commeline (van Vollenhoven, 1995: 36).

Fig.66: Regs bo, foto van die Fort Commeline fondament in 2011 met die stad in die agtergrond. (foto: outeur)

Klassifikasie						
Fasiliteite						
Toestand						
Dateer	1.	2.	3.			

Kwaggapoort Blokhuis (+ 1,1 km = 48,8 km)

'n Blokhuis is aan die westekant van Kwaggapoort gebou, maar dit is vernietig toe die pad verbreed is.

Fort Commeline (+ 7,8 km = 56,6 km)

Fort Commeline is gebou in Desember 1880 op Magasyn Heuwel aan die suidekant van die militêre kamp. Hierdie fort is ontwerp deur Luitenant C.E. Commeline (ook die offisier in beheer van die fort)(van Vollenhoven, 1995: 36). Die fort was 'n klein klipfort, versterk deur sandsakke en dit moes Fort Tullichewan bystaan indien 'n aanval vanuit die suide sou kom (van Vollenhoven, 1995: 36). Verder het die fort wag gehou oor die weste, die Rustenburg-pad en het dit ook gedien as uitkykpunt op die omliggende omgewing. Die fort is ook gebruik as seinbaken wat deur middel van heliografie (kommunikasie met spieëls), vlae en lampe met die militêre kamp gekommunikeer het.

Die omliggende terrein is gefortifiseer deur pootjiekvalle met handgranate en skerp ligte, omring deur 'n doringtak- en doringdraadheining.

Die fort is waarskynlik verwoes toe Magasyn Redoubt,

Fig.67: 'n Foto van die ISCOR hoofkantoor, waar die Johannesburg pad Redoubt eens was (foto: outeur).

Fig.68: Die Vesting Blokhuis, afgeneem in 1990. Die Vesting Blokhuis was die enigste blokhuis in Pretoria wat van golfmetaal gebou is (van Vollenhoven, 1995: 87).

kombinasie van die twee fortifikasies kan wees, sigbaar.

Johannesburg Road Redoubt (+ 1,3 = 57,9 km)

Klassifikasie						
Fasiliteite						
Toestand						
Dateer	1.	2.	3.			

gedurende die Tweede Anglo Boereoorlog opgerig is. Vandag is slegs die fondament van 'n struktuur wat, volgens van Vollenhoven (1995: 36), óf die van Magasyn Redoubt of 'n

Klassifikasie						
Fasiliteite						
Toestand						
Dateer	1.	2.	3.			

Hierdie fort het gestaan waar ISCOR se hoofkantore vandag is en het die pad na Johannesburg gepatroleer.

Vesting Blokhuis (+ 3,2 = 61,1 km)

Die Vesting Blokhuis is te vinde in Voortrekkerhoogte, op die eiendom van Vesting, in Johannes Kock straat. Hierdie blokhuis is gebou om die Johannesburgpad te beskerm. Die muurkonstruksie is 'n gevulde spou wat bestaan uit twee

lae golfmetaalplate, met klippe tussen-in. Dié houtraamwerk

Klassifikasie						
Fasiliteite						
Toestand	.					
Dateer	1.	2.	3.			

Fig.69: Links bo, Fort Schanskop in aanbou van 1896 tot 1897 (Ploeger, 1968: 32).

Fig.70: Regs bo, Fort Schanskop as 'n militêre museum in 2011. (foto: outeur) .

struktuur was oktagonaal in vorm. In 1983 is die blokhuis as 'n nasionale gedenkwaardigheid verklaar en dit is vandag steeds in 'n goeie toestand.

Fort Schanskop (+ 7 km = 68,1 km)

Fort Schanskop is opgerig teen 'n koste van 47 500 Pond en voltooi op 6 April 1897 (Ploeger, 1968: 33). Hierdie fort is ontwerp deur Von Dewits en Werner van die Duitse ingenieursmaatskappy, Krupp. Hulle is bygestaan deur die argitek, Christiaan Kuntz. Die ontwerp is pentagonaal in planvorm met draaiende gewere op sy mure. Dit kon dus 'n aanval van enige rigting afweer. Skietgate in die mure, met loopgrawe en doringdraadversperrings rondom, is aangebring as versterkings (van Vollenhoven, 1995: 43- 5). Die binneruimtes in die fort het offisiere, troepe, 'n kombuis, hospitaal, enjin en telegraafkamers, stalle, ammunisiemagasyne asook stoorkamers vir kosvoorraad geakkommodeer. Fort Schanskop was ingerig met elektriese beligting en elektriese soekligte wat opgewek is deur 'n paraffienenjinn. Die fort was in kontak met die ander forte deur middel van heliografiese en telegrafiese verbindings. Dit het

ook 'n telefoon gehad en het 'n pompstasie, in die Fonteine

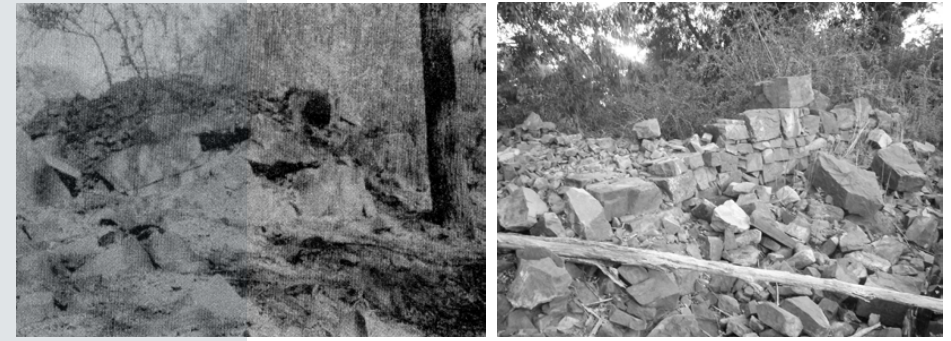

Fig.71: Links bo, die oorblyfsels van Klapperkop Blokhuis in 1990 (van Vollenhoven, 1995: 91).

Fig.72: Links, die oorbywende fondasie van Klapperkop Blokhuis, afgeneem in 2011 (foto: outeur).

Klassifikasie						
Fasiliteite						
Toestand	.					
Dateer	1.	2.	3.			

Vallei, met Fort Klapperkop gedeel. 'n Waterreservoir is naby die ammunisiekamer opgerig (Ploeger, 1968: 31). Fort Schanskop is gerestoureer en is tans die eiendom van die Suid-Afrikaanse Weermag (SAW).

Klapperkop Blokhuis (+ 9,8 km = 77,9 km)

Klapperkop Blokhuis het die pad na die fort bewaak. Volgens van Vollenhoven (1995: 90), is die klipstruktuur 6,2 x 3,4 meter groot in plan.

Die blokhuis is te vinde aan die noordelike kant van

Klapperkop, langs 'n huidige perdestal. Die perdestal is opgerig deur die gemeenskapsorganisasie genaamd *Twin City*, wat die perdestalle *Klapperkop Stables* genoem het. Die murasie van Klapperkop Blokhuis staan vergete langs die *dressage* van *Klapperkop Stables*.

Gevolgtrekking

Die volgende hoofstuk vorm deel van die roete-gids. Die fortifikasies word dus steeds in die volgorde van die roete bespreek.

Fort Klapperkop volg die Klapperkop Blokhuis as bestemming op die roete en word as 'n gevallestudie ondersoek. Die museum en ander ontwikkelinge by Fort Klapperkop dien as 'n voorbeeld van hoe inligting aan die besoeker gekommunikeer word. Hierdie inligting sluit in die geskiedenis van die terrein; die betekenis en doel van die fort; die fort se historiese en hedendaagse verhouding met die fortifikasie stelsel van Pretoria; en die museum se verhouding met die hedendaagse, omliggende omgewing. Die gevallestudie formuleer die outeur se benadering tot die studieterrrein van Strubenkop.

Die *Eastern Redoubt* op Strubenkop word as die volgende bestemming op die roete bespreek en geanaliseer. Die terrein analise van Strubenkop word op 'n soortgelyke wyse as die Klapperkop analise gedoen om die outeur se ontwerpsbesluite (in hoofstuk 6) te steun. Op hierdie manier word die outeur se benadering tot die ontwerp van 'n oornag fasiliteit gevestig.

Hierdie benadering word verder gesteun deur 'n roete tydskedule (Fig. 73). Die tydskedule bepaal wanneer en waar besoekers sekere fasiliteite op die roete gaan benodig. Daar is byvoorbeeld gevind dat 'n oornagfasiliteit op Strubenkop benodig word as die roete-gebruikers by die voorgestelde fortifikasies begin. Die belangrikste toeristieke bakens van Pretoria word as beginpunte van die Fortroete voorgestel. Fort Schanskop met die nabygeleë Voortrekkermonument, en Fort Wonderboompoort met die Wonderboompoort Natuurreservaat as toeristieke bakens word as die formele beginpunte voorgestel.

Fig.73: Die tydskedule van die Pretoria Forteroete (illustrasie: ...)

